

כתישת פחמים לאפר פרה אדומה

ר' אלעד ינאי

פתיחה

מעשה שרפת הפרה האדומה מסתיים באיסוף האפר שנשאר מהשרפה. את האפר אוספים ושומרים כדי להשתמש בו לטהרת מי חטאת, כפי שמתארת התורה (במדבר יט, ט):

וְאָסַף אִישׁ טָהוֹר אֶת אֵפֶר הַפֶּרֶה וְהַנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהִיָּתָה לְעֵדוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמַרְתָּ לְמִי נִדָּה חַטָּאת הוּא.

לכאורה, מדובר בפעולה פשוטה. אך מהתבוננות בשאריות של מדורה, ניתן להבחין שזה מורכב יותר. לא כל מה שנשאר משרפה הוא ממש אפר. בדרך כלל יש חלקים שנשרפו אך נותרו מגובשים יותר מאפר, ברמות שונות. כדי להפוך אותם לאפר, צריך לפורר ולכתוש אותם. האם זה מותר? כיצד עושים זאת?

ברקע לשאלה המעשית, עלינו לשאול שאלה למדנית-יסודית לגבי איסוף אפר הפרה האדומה. מה תפקידו של השלב הזה? כיצד הוא משתלב במעשה שרפת הפרה? ניתן להציע שתי הבנות.

ניתן להבין שאיסוף האפר הוא צורך מעשי בלבד. אפר הפרה האדומה מוכן לשימוש ולקידוש מי חטאת מיד בתום השרפה. מעשית, לא ניתן להשתמש בכולו מיד, ויש חשש שיאבד או שייפסל. לכן התורה מצווה לאסוף את האפר ולהניחו למשמרת. אך מצד ההגדרה ההלכתית, האפר מוגדר כאפר פרה אדומה כבר אחרי השרפה, ואיסופו אינו מחדש בו דבר.

אפשרות שנייה היא להבין שאיסוף האפר הוא שלב משמעותי גם מבחינת החלות ההלכתית, ולא רק מצד הצורך המעשי. למרות שמציאותית יש לפנינו אפר כבר אחרי השרפה, התורה אינה מתייחסת אליו כאפר פרה אדומה עד שיאספו אותו. איסוף האפר הוא מעשה הלכתי משמעותי, המשנה את ההגדרה ההלכתית של האפר ומכשיר אותו לשימוש.

נראה שהחזון איש נגע בשאלה זו. הוא דן מהו השלב שעליו נאמרו דיני איסוף אפר הפרה (חזון איש, פרה, סימן ח, יד):

ועיקר דין אסיפת אפרה שמטמא בגדים ופסול בקטן ובלילה ופוסל בה הה"ד
כדאמר יומא מ"ב א', צ"ע מהו.

החזון איש (שם) מביא מספר דינים שנאמרו לגבי שלב איסוף האפר: האוסף את האפר נטמא ומטמא בגדים,¹ קטן פסול באיסוף האפר,² איסוף האפר פסול בלילה,³ והיסח הדעת פוסל באיסוף האפר.⁴ הוא מתלבט מהו השלב שעליו נאמרו הדינים הללו, בעקבות דיוק מדברי התוספתא:

דלכאורה כיון שנשרפה כשרה לקידוש ואם נטל מן המערכה אפר וקידש כשר
והכא תניא בהדיא בתוס' שהובא לעיל ס"ק י"ג שאם נטל שחור ועצם וכתש אם
הוא באופן דכשרה לקידוש כשר.

החזון איש מדייק שאפר הפרה כשר לשימוש מיד לאחר שרפת הפרה. אם לקחו אפר מהמערכה עליה נשרפה הפרה, ניתן לקדש בו מי חטאת מיד, ולא צריך להמתין לסיום שלב נפרד של "אסיפת האפר". בעקבות כך, החזון איש מתלבט מהו שלב "אסיפת האפר" עליו נאמרו הדינים השונים.

נראה שיסוד ההתלבטות של החזון איש טמון בשאלת היסוד הלמדנית שהעלינו לגבי איסוף האפר. אם אכן ניתן בכל עת לקחת אפר מהמערכה ולקדש בו מי חטאת, מסתבר שאיסוף האפר הוא עניין מעשי-טכני בלבד, שאינו מחדש דבר במעמדו ההלכתי של האפר. אך אם אכן מדובר רק בצורך מעשי, שאין לו השלכות הלכתיות עקרוניות, לא היו לו גדרים ודינים עקרוניים. הדינים השונים שהביא החזון^א, מלמדים שמדובר על מעשה הלכתי משמעותי.

כך למשל, הדין שהאוסף את אפר הפרה נטמא מסתבר יותר אם נבין שאיסוף האפר הוא מעשה הלכתי משמעותי, ולא רק צורך פרקטי. מעשה שמחדש טומאה אמור להיות

1 דין זה מפורש בפסוקים (במדבר יט, י).
2 בגמרא ביומא (מג ע"א) מופיע: "והניח - מי שיש בו דעת להניח, יצאו חרש שוטה וקטן, שאין בהן דעת להניח". וכן במדרש (ספרי, במדבר, פיסקא קכד, "ואסף איש..."). יש מקום לעיין במשמעות הפסול הזה. ייתכן שזה לא פסול עקרוני, ופשוט לא ניתן לסמוך על הקטן שיאסוף את האפר כמו שצריך (עיין למשל בעמק הנצי"ב על הספרי). ואכמ"ל.
3 בתוספתא (פרה, פ"ד, ו') עולה שאיסוף האפר כשר בלילה, וכן עולה בגמרא ביומא (מב ע"ב). גם הרמב"ם (הל' פרה אדומה, פ"ד, הי"ז) פסק שאיסוף האפר כשר בלילה. ייתכן שהחזון איש הבין אחרת במשנה במסכת פרה (פ"ד, ד'), אך צ"ע.
4 כך מפורש בגמרא ביומא (מב ע"א-מב ע"ב), אך ראו בגר"א שם (מב ע"א, אות ב) שגורס אחרת. בתוספתא (פרה, פ"ד, ו') משמע שמלאכה אינה פוסלת באיסוף האפר, וכן פסק הרמב"ם (הל' פרה אדומה, פ"ד, י"ז). וראו בחזון איש בעניין זה (פרה, סימן ח, טז, "ויש תימה..."). יש מקום לדון על היחס בין פסול מלאכה ופסול היסח הדעת, ואכמ"ל.

משמעותי, בעל השלכות הלכתיות. בנוסף, כיוון שיש טומאה כזו בכל העוסקים במעשה הפרה,⁵ נראה שהאוסף את האפר דומה לשורף את הפרה ולשאר העוסקים בה. אם כך, מסתבר שגם הוא עושה מעשה משמעותי, שהוא חלק מיצירת אפר הפרה. במענה לשאלתו, החזון איש (שם) מחלק בין חלקים שונים במעשה איסוף האפר:

ולכן נראה דאסיפת אפרה היא הכתישה או פרישת אפר מהעצים והגחלים שאינם מעוכלים ופרישה זו עבודה היא ומכשרת את האפר לקידוש.

החזון איש מבדיל בין כתישה והפרדת אפר מהעצים ומהגחלים, ובין שאר פעולות האיסוף.⁶ לדבריו, השלב ההלכתי המשמעותי של איסוף האפר הוא הכתישה והפרדת האפר מהגחלים. זה השלב שבו נאמרו הדינים שהוזכרו לעיל. זה השלב שהתורה קבעה שהעוסק בו נטמא ומטמא בגדים. בשאר פעולות האיסוף והסינון, שאינן מחדשות דבר בגוף האפר, לא נאמרו דינים אלו.

במאמר זה נצמד בעקבות חידושו של החזון איש, וננסה לברר את היחס בין חלקיו השונים של איסוף האפר. נתמקד בפעולת הכתישה.⁷ האמנם כתישת הגחלים היא פעולה משמעותית יותר משאר הפעולות המתבצעות במסגרת איסוף האפר? במקביל לדיון הלמדני, ננסה גם לברר את הגדרים ההלכתיים המעשיים של כתישת הפחמים שנותרו משרפת הפרה.

בעקבות הדיונים במשנה ובתוספתא, נתמקד בשאלה אילו שאריות מהשרפה ניתן לכתוש לאפר. בשרפת פרה אדומה יש גורמים שונים. ראשית, גוף הפרה עצמו מורכב מבשר, עור ועצמות. בנוסף לפרה עצמה, שורפים גם כמות גדולה של עצים.⁸ ההלכה הפשוטה היא שניתן לאסוף גם את אפר העצים, ולא רק את אפר הפרה עצמה.⁹ אך כפי שנראה בדברי חז"ל ובראשונים, ייתכן שיש הבדל בדיני הכתישה בין הדברים השונים המרכיבים את אפר הפרה האדומה.

5 עיין במשנה במסכת פרה (פ"ד, ד), ובספרי (במדבר, פיסקא קכד, "והשורף אותה...").
 6 רעיון דומה מופיע בספר "דעת יוסף" (פרה, פ"ד, מ"ד), לר' חיים יוסף הלוי דינקלס. ייתכן שהוא מחלק אחרת בין השלבים באיסוף האפר, ועיין בדבריו.
 7 בהמשך דברי החזון איש משמע שגם הכבירה, כלומר הסינון, נחשבת פעולה משמעותית ויחולו בה דיני איסוף האפר שהוזכרו. ייתכן שיש לחלק בין שלבים שונים של הסינון. בכל אופן, במאמר זה נתמקד רק בכתישה.
 8 וגם עץ ארוז, אזוב ושני תולעת, שהכהן מצווה להשליך אל תוך שרפת הפרה (ראו במדבר יט, ו). במסגרת מאמר זה, לא נתייחס בנפרד לתפקידם של עץ הארוז, האזוב ושני התולעת.
 9 כך למשל במדרש: "מרבה הוא לה חבילי אזוב וחבילי אזוב יון בשביל לרבות את העפר" (ספרי, במדבר, פיסקא קכד).

המשנה – הטיפול בפחמים שלא נעשו לאפר

המשנה בפרק ג ממסכת פרה (משנה יא), במסגרת תיאור מעשה שרפת הפרה על הסדר, מתארת גם את שלב איסוף האפר. המשנה מתייחסת לשאלות המעשיות שהעלינו:¹⁰

נשרפה – חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות... שחור שיש בו אפר – כותשין אותו, ושאין בו – מניחין אותו. העצם – בין כך ובין כך היה נכתש.

המשנה מתארת שלוש פעולות הנעשות במה שנשאר משרפת הפרה: חביטה במקלות, סינון בכברות וכתישה. בפשטות, החביטה נועדה לרסק ולפורר את הגושים הגדולים שנותרו מגובשים. הסינון נועד להפריד בין חלקים שנעשו כבר לאפר, ובין חתיכות שטרם התפוררו. לאחר הסינון, כותשים את החתיכות, ועושים גם אותן לאפר.

במשנה יש דיון אילו דברים נכתשים. המשנה קובעת כי "שחור שיש בו אפר – כותשין אותו, ושאין בו – מניחין אותו". עצמות כותשים בכל מקרה, בין אם יש בהן אפר בין שאין בהן.

ראשית, יש לדון מה משמעות הדין "מניחין אותו", שנאמר בשחור שאין בו אפר. המהר"ם על המשנה כותב:

שאין בו אפר מניחין אותו. עד שיעשה מקצתו אפר, כדי לקיים מצות שרפה, דכתיב את עורה ואת בשרה ואת דמה ישרוף.

המהר"ם מבין שמניחים שחור שאין בו אפר, שימשיך וישרף. ניתן להבין שאיסוף האפר מתבצע כשהגחלים עוד חמות, ולכן ניתן להשאיר אותו במקומו כך שיוסיף ויתעכל; וניתן להבין שצריך להדליק את האש מחדש, כדי שיישרף. בכל אופן, משמע מדברי המהר"ם שזהו דין מדיני השרפה. השרפה לא הסתיימה כל עוד יש חתיכות שלא נשרפו מספיק, שלא נעשה מקצתן אפר.¹¹ אם כך, דין זה אינו שייך לשלב איסוף האפר, אלא עוסק בהגדרת מצוות השרפה.

ברמב"ם משמע שהכוונה היא שמניחים אותו במקומו ולא משתמשים בו,¹² וכן משמע בפירוש הרא"ש על המשנה. התפארת ישראל (יכין צ"ב) כותב כך במפורש:

מניחין אותו. במקום השרפה, מדפסול להזאה, דאע"ג דנעשה דק כקמח ע"י כתישה עכ"פ אינו אפר.

10 כל הפניה סתמית למפרשי המשנה בהמשך המאמר, מתייחסת למשנה זו.

11 מסתבר שהמהר"ם מתכוון רק לחלקים מבשר הפרה שלא נשרפו כל צורכם, ולא לעצים שלא נשרפו. כך משמע מלשונו. וכן טען גם החזון איש (פרה, סימן ח, יג), מסברה.

12 בתרגום לפירוש המשנה שנדפס בוילנא, מופיע על אפר שאין בו שחור: "תעזב". בתרגום קאפח השתמש במילים "מניחין אותו", כלשון המשנה. בכל אופן, משמע בדברי הרמב"ם שהכוונה אינה שיישרף עוד, אלא עוזבים אותו במקומו. ונראה שכן ההבנה הפשוטה בלשונו במשנה תורה (הל' פרה אדומה, פ"ג, ג).

אם כך, דין המשנה עוסק בשאלה איזה אפר ניתן לאסוף ואיזה לא. שחור שאין בו אפר לא ניתן לאסוף, ואף אם יכתשו אותו לא יהיה ניתן להשתמש באפר שיצא ממנו. לעומת זאת, שחור שיש בו אפר כותשים, וניתן להשתמש באפר שלו. כדי להבין את משמעות הדין הזה, עלינו לברר מה המצב המוגדר כ"יש בו אפר".

שיטת הרמב"ם – חתיכה שכולה אפר

מהו שחור שיש בו אפר, ומהו שחור שאין בו אפר? הרמב"ם בפירושו למשנה כותב:¹³

שחור שיש בו אפר חתיכת פחם אשר כבר נשרף בין מן העצים או מבשרה, אם היה נשחק ונעשה אפר הרי אלו שוחקין אותו, ואם לא נשרף עד אשר הגיע לגבול זה אלא נשאר חלקיו מאוחזין מניחין אותו.

הרמב"ם מסביר שמדובר בחתיכת פחם, והשאלה היא מהי איכות השרפה. אם היא נשרפה עד שהיא כבר מתפוררת, נכתוש אותה ונעשה אותה לאפר. זהו שחור שיש בו אפר. אם היא לא הגיעה לכך, ועוד יש בה חלקים מגובשים, שלא יתפרקו בקלות, זהו שחור שאין בו אפר.

לכאורה, כל חתיכה ניתן לכתוש לחתיכות דקות, אם נכתוש בכלים טובים ובמספיק מאמץ. על שאלה זו עונה התפארת ישראל, בקטע שראינו קודם: "דאע"ג דנעשה דק כקמח ע"י כתישה, עכ"פ אינו אפר". השאלה אינה עד כמה ניתן לטחון את חתיכת הפחם, אלא האם ההתפוררות היא טבעית. שחור שיש בו אפר הוא פחם שמפורר כבר מפנים, וניתן להפוך אותו לאפר במאמץ לא רב.¹⁴ במקום אחר (בהלכתא גבירתא), בעל התפארת ישראל משתמש בניסוח: "כתישה בינונית".

אם כך, ניתן לכתוש רק חתיכת פחם שכבר נעשתה לאפר מבפנים. פחם שלא נעשה לאפר ע"י השרפה, לא ניתן להפוך לאפר ע"י כתישה. הכתישה בעצם נועדה לפורר גושים של אפר שלא התפוררו מעצמם, אך איננו מעוניינים לטחון חתיכות מגובשות של פחם. אם נחזור לשאלת היסוד, נראה שדין זה מתאים להבנה שהכתישה אינה פעולה הלכתית מחדשת. לכן ניתן לכתוש רק חתיכת פחם שנשרפה כהוגן, ובעצם כולה כבר אפר עוד לפני הכתישה.

13 דברים דומים כותב גם הרא"ש.

14 כיצד ניתן לזהות זאת מבחוץ? התפארת ישראל (יכין צ') כותב שסומכים על אומדנא: "שמשערין שכשיכתשוהו יעשה אפר, מדמכירין בו שנשרף היטב".

התוספתא – קידוש בעצם ובפחמים

גם התוספתא (פרה, פ"ג, ח) דנה בשחור ובעצם, בדומה למשנתנו. בתוספתא מופיעה שאלה נוספת – האם ניתן להשתמש בשחור ובעצם לקידוש מי חטאת כפי שהם, בלא כתישה כלל:

נטל עצם או שחור וקדש בו הרי זה לא עשאה כלום אם יש עליו אבק כל שהוא אם מגופה כותשו ומקדש בו כשר.

התוספתא קובעת שלא ניתן להשתמש בשחור או בעצם כפי שהם, ללא כתישה. כפי שראינו בפתחה, החזון איש דייק מהתוספתא הזו שניתן לקחת אפר ממקום השרפה ולקדש בו מי חטאת מיד, גם בלי לאסוף את כל האפר. הבעיה היא רק בשחור או בעצם שלא נכתשו. אם כך, כנראה שהדין של שחור שיש בו אפר אינו בדיוק כדין האפר.

המסקנה מכך היא שהכתישה משנה את מעמדו של הפחם ומגדירה אותו מחדש. מהתוספתא עולה שאע"פ שאנו דנים בחתיכת פחם שכולה אפר, היא עדיין אינה כשרה לשימוש ולקידוש מי חטאת. היא עדיין אינה מוגדרת כאפר פרה אדומה. הכשר השימוש נוצר רק לאחר הכתישה.

הטענה הזו פשוטה וברורה יותר לגבי עצם. העצם לא התפרקה בשרפה, ולכן ברור שלא ניתן להגדיר אותה כאפר פרה אדומה שמקדשים בו מי חטאת. אם כך, ברור שהכתישה שלה היא חלק ממה שמגדיר אותה כאפר. כתישת העצם משפיעה על מצבה ומעמדה ההלכתי.

כתישה בשחור שאין בו אפר

בפשטות, התוספתא אינה חולקת על המשנה, והיא מקבלת את התנאי שניתן לכתוש רק שחור שיש בו אפר. לכאורה, אם אכן הכתישה מסוגלת להשפיע על המעמד של החתיכה, מדוע שלא נכתוש גם שחור שאין בו אפר? קודם הצענו שהסיבה היא שהכתישה אינה מחדשת מעמד. כעת נציע שני הסברים נוספים, שיתאימו להבנה שהכתישה יוצרת ומחדשת מעמד הלכתי.

ניתן להסביר שאמנם הכתישה היא שלב משמעותי, אך היא מגיעה רק לאחר השרפה. ניתן לכתוש רק דבר שנשרף. שחור שאין בו אפר, שלא נעשה כולו אפר מבפנים, לא נשרף דיו, ולכן לא ניתן לכתוש אותו ולעשות ממנו אפר. לפי הבנה זו, ההבדל בין שחור שיש בו אפר לשחור שאין בו אפר קשור לשלב השרפה.¹⁵

15 הבנה זו מצמצמת את הפער בין הרמב"ם והרא"ש למהר"ם. הרמב"ם והרא"ש אמנם סוברים שאין חובה ומצווה להמשיך את השרפה; אך הם מודים למהר"ם שבשחור שאין בו אפר לא התקיימה השרפה.

הסבר נוסף עולה בדברי החזון איש (פרה, סימן ח, יג), בהתייחסו למשנה שלנו. הוא מרחיב את הדין של עצם גם לבשר הפרה, ומצמצם את הדין של שחור לעצים בלבד:

ונראה דדין בשר כדין עצם, והא דקתני עצם אורחא דמלתא דעצם משתייר. ושחור דרישא היינו של עצים, דאע"ג דאפר עצים כשר מ"מ שחור שעדיין אינו נכתש לאפר אינו בכלל הפרה.

החזון איש טוען שאת כל החלקים מגוף הפרה ניתן לכתוש, גם אם אין בהם אפר.¹⁶ הדרישה לאפר קיימת רק בעצים, שאם יש בהם אפר ניתן לכתוש אותם ולצרף אותם לאפר הפרה.

מדברי החזון איש עולה שדין המשנה, שניתן לכתוש רק שחור שיש בו אפר, קשור לשאלת צירוף אפר העצים לאפר הפרה האדומה. את כל חלקי הפרה שנשרפו שרפה כלשהי, ניתן לכתוש ולצרף לאפר. אך העצים יכולים להצטרף לאפר רק אם נשרפו היטב. לשיטת החזון איש, שחור שאין בו אפר, כלומר חתיכת עץ שנשרפה עם הפרה אך לא נעשתה לאפר מבפנים, אינה נחשבת לחלק מאפר הפרה באופן משמעותי מספיק כדי להצטרף.

שיטת הר"ש – תערובת אפר

ראינו במשנה ובתוספתא שניתן להשתמש בשחור, כלומר בחתיכת פחם, בשני תנאים: בתנאי שיש עליו אבק כלשהו, ורק לאחר כתישה. אם נדייק בלשון התוספתא, נראה שזה נכון גם לגבי עצם. גם בה צריך שיהיה אפר, ואז ניתן להשתמש בה רק לאחר כתישה. לכאורה, זה סותר את המשנה. מהמשנה עולה שבעצמות מספיק התנאי השני. גם ללא אפר, תועיל כתישה.

הגר"א, בהגהותיו לתוספתא, שינה את הגרסה. לפי גרסתו, התנאי הראשון בתוספתא מתייחס רק לשחור.¹⁷ אולם הר"ש (על המשנה) כנראה קרא את התוספתא כפי שהיא מופיעה לפנינו, והבין שגם עצם ניתן לכתוש רק אם יש בה אפר. הוא מציע תירוץ לסתירה בין המשנה והתוספתא:

תניא בתוספתא... פי' נטל עצם וקידש בו לא עשה ולא כלום ומתני' דקתני ועצם בין כך ובין כך היה נכתש על ידי תערובת היה ראוי.

הר"ש מבין שהעצם אינה ראויה לקידוש בפני עצמה כלל. בין לפני הכתישה, ובין לאחר הכתישה. הכתישה מכשירה את השימוש בעצם רק אם יש עמה אפר של הפרה עצמה,

16 הרמב"ם והרא"ש עצמם ודאי אינם סוברים כך. הם כותבים במפורש שגם פחם שנוצר מבשר הפרה, אם אין בו אפר, מניחים אותו. וכן מפורש במשנה תורה (הל' פרה אדומה, פ"ג, ג).

17 עיין בהגהות הגר"א ובביאורו על התוספתא. נראה שגם הרש"ש (בפירושו למשנתנו) הבין כך בתוספתא.

"אבק כל שהוא מגופה". במצב זה, הכתישה מאפשרת לנו לערב את האפר מהעצמות עם האפר של הפרה, ולהשתמש בהם יחד.¹⁸ כך כותב גם הגר"א באליהו רבה.¹⁹

בהמשך להבנה זו, הגר"א גם פירש אחרת את המקרה של שחור שיש בו אפר:

שחור שיש בו אפר. כמין אבק דק מלמעלה.

הגר"א כותב שיש אפר על גבי החתיכה. משמע מדבריו שהשאלה אינה מצב החתיכה כולה, אלא רק האם יש מעט אפר מעל החתיכה.²⁰ נראה שזה מבוסס על אותו יסוד של הר"ש. איננו דנים במצב של הפחם, אלא ביכולת לערב אותו עם אפר נוסף.

נראה ששיטת הר"ש מחדשת הבנה נוספת ביחס למשמעות הכתישה. הכתישה אינה יכולה להפוך דבר שאינו מוגדר כאפר לאפר. הדבר היחיד שהכתישה מאפשרת הוא תערובת. הפחם והעצם כפי שהם אינם מתערבים באפר. לאחר כתישתם הם דקים כאפר, ואף שעדיין אינם מוגדרים הלכתית כאפר פרה אדומה ממש, בתוך תערובת עם אפר הפרה הם כשרים לקידוש מי חטאת.

סיכום

לסיכום, נפרוש את שיטות הראשונים והאחרונים לגבי הטיפול בשאריות משרפת הפרה האדומה.

לגבי עצמות, בפשט המשנה עולה שניתן לכתוש אותן כפי שהן ולהשתמש בהן לקידוש מי חטאת. הר"ש הבין שניתן להשתמש בעצמות רק לאחר שיתערבו עם אפר כשר נוסף.

לגבי שאריות משרפת העצים, שלא נעשו לאפר ממש, הרמב"ם והרא"ש הבינו שניתן לכתוש אותן ולהשתמש בהן רק אם נשרפו עד שנעשו לאפר מבפנים. הגר"א באליהו רבה כותב שמספיק שיהיה מעט אפר על גבי הפחמים. מסתבר שגם הר"ש יסכים לכך.

לפי רוב המפרשים, דינן של שאריות משרפת הבשר והעור של הפרה הוא כדין שאריות משרפת העצים. החזון איש הבין שדין שאריות מגוף הפרה כדין העצמות, כך שניתן לכתוש אותן בכל מקרה.

במקביל לדיון הזה, עסקנו בהבנת משמעות הכתישה. לפי הר"ש, הסברנו שהכתישה נועדה לאפשר תערובת עם שאר האפר. לפי פירוש הרמב"ם והרא"ש לגבי שחור שאין בו אפר, הצענו שהכתישה נועדה לפורר חתיכות שכבר נעשו לאפר מבפנים. על פי

18 יש לציין שגם בשיטת הר"ש, צריך לומר שהעצם נחשבת כאפר פרה אדומה ברמה מסוימת. אם היא בכלל לא נחשבת לאפר היא עשויה לפסול את האפר הכשר, כדין אפר מקלה (ועיין פרה, פ"ט, משנה ז).

19 כך עולה גם מלשון המהר"ם, שמסביר בדומה לר"ש, וכותב שעצם שנכתשה אינה "אפר גמור".

20 דברי הגר"א באליהו רבה לכאורה סותרים את העולה מהגהותיו וביאורו לתוספתא.

21 החזון איש (פרה, סימן ח, יג, "והגר"א ז"ל...") הבין אחרת את שיטת הגר"א, אך בעקבות כך התקשה בה. ועיין בדבריו.

שני ההסברים הללו, הבנו שהכתישה אינה יוצרת ומחדשת הגדרה הלכתית, והיא דומה לסינון ולאיסוף.

מנגד, מעיון בדברי התוספתא הצענו שהכתישה משלימה את הכנת אפר הפרה, ומכשירה דברים שלא נהפכו לאפר בשלב השרפה לקידוש מי חטאת בפני עצמם. ראינו שסברה זו יכולה להסתדר גם עם שיטת הרמב"ם והרא"ש לגבי הגדרת שחור שיש בו אפר. הסברנו שהדרישה שהחתיכה תהיה כולה אפר קשורה ליסוד אחר, ועדיין הכתישה היא זו שמגדירה את האפר באופן סופי כאפר פרה אדומה, הכשר לקידוש מי חטאת.

אם נחזור לחידוש של החזון איש שבו פתחנו, נראה שהחלוקה שהוא מציע בין השלבים השונים באיסוף האפר מסתברת יותר אם נקבל את הבנתנו בתוספתא, שהכתישה מחדשת ויוצרת אפר. זה יכול להסביר מדוע לחלק בין שלב הכתישה ובין שלבים אחרים, שאינם מחדשים בגוף האפר.

לסיום, נוסיף שדיון זה עשוי להשליך על האפשרות להשתמש במכונה בשלבים השונים של איסוף אפר פרה אדומה. ככל שמדובר בצורך מעשי־טכני, מסתבר שניתן להשתמש במכונות. אבל אם איסוף האפר או לפחות הכתישה הם פעולות הלכתיות משמעותיות, מסתבר שנדרוש כוח גברא.²¹ אם צריך כוח גברא, ייתכן שיש מכונות שלא ניתן להשתמש בהן.

21 כמו שמצינו למשל בשחיטה, בגמרא בחולין (טז ע"א). עיין שם, שהגמרא מחלקת בין מכונות שונות.